

Ένα βιβλίο που λανθάνει:
Χρήστου Σουγδούρη, *Βιβλίον Ιατρικόν*
της Ποδαλγίας, Νίζνα 1781

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΚΑΡΑΜΠΕΡΟΠΟΥΛΟΣ
ΔΙΔΑΚΤΩΡ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΗΣ ΙΑΤΡΙΚΗΣ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ

Ένα βιβλίο που λανθάνει:
Χρήστου Σουγδούρη, *Βιβλίον Ιατρικόν
της Ποδαλγίας*, Νίζνα 1781

ΑΘΗΝΑ 2010

Δημήτριος Καραμπερόπουλος, παιδίατρος
Διδάκτωρ Ιστορίας της Ιατρικής Πανεπιστημίου Αθηνών
Μιλτιάδου 3, 145 62 Κηφισιά - Αθήνα
Τήλ.-Φάξ: 210 8011066
e-mail: karamber@otenet.gr
www.karaberopoulos.gr

Δημοσιεύθηκε στο περιοδικό *Ο ΕΡΑΝΙΣΤΗΣ*, τόμ. 24, 2003, σσ. 196-199.

ΕΝΑ ΒΙΒΛΙΟ ΠΟΥ ΛΑΝΘΑΝΕΙ:
ΧΡΗΣΤΟΥ ΣΟΥΓΓΔΟΥΡΗ, *ΒΙΒΛΙΟΝ ΙΑΤΡΙΚΟΝ ΤΗΣ ΠΟΔΑΛΓΙΑΣ*,
ΝΙΖΝΑ 1781

Η «ΠΟΔΑΛΓΙΑ» ἢ «ΠΟΔΑΓΡΑ», ὅπως ἀποκαλοῦνταν ἡ οὐρική ἀρθρίτιδα, συχνὰ μνημονεύεται σὲ ἀρχαῖα ἰατρικὰ κείμενα¹ καὶ στὴ βυζαντινὴ ἐποχὴ ἔχουμε τὸ ἔργο *Σύνταγμα περὶ ποδάγρας*² τοῦ Δημητρίου Πεπαγωμένου (13ος αἰ.), ἐνῶ συχνὰ συναντοῦμε συνταγές γιὰ τὴ θεραπεία τῆς σὲ ἰατρικὰ χειρόγραφα καὶ γιατροσόφια.³ Γιὰ τὴ θεραπεία τῆς («ποδαλγίας»)⁴ μεταφράσθηκε στὴν ἑλληνικὴ γλώσσα καὶ τυπώθηκε τὸ 1781 ἕνα βιβλίο, τὸ ὁποῖο ὅμως λανθάνει καὶ παρὰ τίς μέχρι σήμερα προσπάθειες δὲν ἔχει ἐντοπισθεῖ ἀντίτυπό του.

Πρώτη ἀναφορὰ γιὰ τὸ βιβλίο γίνεται ἀπὸ τὸν Ἀνδρέα Παπαδόπουλο Βρετό, ὁ ὁποῖος στὴ *Νεοελληνικὴ Φιλολογία*⁵ του παραθέτει τὸν τίτλο τοῦ βιβλίου, χωρὶς ἀριθμὸ τῶν σελίδων του: «Βιβλίον ἰατρικὸν τῆς ποδαλγίας, ὅπερ ἔβαλεν εἰς δοκιμὴν καὶ εἰς φῶς ἐξέδωκεν ὁ Γ. Ἐμεριγόν, εἰς 8^{ον}»· καὶ προσθέτει: «Σημείωσις. Ἐτυπώθη εἰς Νίζναν, πόλιν τῆς Ρωσσίας, καὶ μετεφράσθη ἐκ τοῦ Γαλλικοῦ παρὰ τοῦ Λογιωτάτου Κυρίου Χρήστου Σουγδουρῆ, τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων, τὸ 1781 ἔτος, ὡς ὁ ἴδιος σημειώνει εἰς τὸ τέλος τοῦ βιβλίου τούτου». Ἀπὸ τὸ κείμενο αὐτὸ γίνεται σαφές ὅτι ὁ Παπαδόπουλος Βρετός εἶχε δεῖ ἀντίτυπο τοῦ βιβλίου· καὶ αὐτὸ ἐξάγεται ἀπὸ τὸ γεγονός

1. Ὡς «ποδάγρα» μνημονεύεται στὰ ἀρχαῖα κείμενα. Ἐνδεικτικὰ παραπέμπουμε στὸν Ἀρεταῖο, *Περὶ αἰτίων καὶ σημείων χρονίων παθῶν* Β, «Περὶ ἀρθρίτιδος καὶ ἰσχιᾶδος» XII, 11-13, στὸ ὁποῖο τονίζεται ὅτι ἡ νόσος ἔχει ἐξάρσεις καὶ ὑφέσεις, κατὰ τίς ὁποῖες εἶναι δυνατὸν ὁ ἀσθενὴς νὰ συμμετέχει σὲ ἀθλήματα, μνημονεύοντας σχετικὴ περίπτωση κατὰ τὴν ὁποία ἀναδείχθηκε ἀκόμη καὶ ὀλυμπιονίκης. Τονίζεται ἐπίσης ὅτι ἡ ποδάγρα εἶναι συχνότερη στοὺς ἄνδρες, ἐνῶ στὶς γυναῖκες ἐλαφρότερη, παρατήρηση ποὺ ἰσχύει.

2. Ἐκδ. Joh. Steph. Bernard, *Demetrii Pepagomeni, Liber de Podagra. Graece et Latine*, Lugduni Batavorum 1743.

3. Ἐνδεικτικὰ βλ. Γιάννης Καράς, *Οἱ Ἐπιστῆμες στὴν Τουρκοκρατία. Χειρόγραφα καὶ ἔντυπα. Τόμος Γ' Οἱ Ἐπιστῆμες τῆς ζωῆς*, Ἀθήνα 1994, ὅπου μνημονεύονται συνταγές «Περὶ ποδαλγίας ἢ ποδάγρας», ὅπως γιὰ παράδειγμα στὶς σ. 164, 165, 167, 171, 173, 176, 179, 183, 184, 190, 193.

4. Ém. Legrand, *Bibliographie hellénique, 18e siècle*, τ. II, σ. 354· Δημ. Καραμπερόπουλος, *Ἡ ἰατρικὴ εὐρωπαϊκὴ γνῶση στὸν ἑλληνικὸ χῶρο (1745-1821)*, Ἀθήνα 2003, σ. 66-67.

5. Ἀνδρ. Παπαδόπουλος Βρετός, *Νεοελληνικὴ Φιλολογία*, Ἀθήνα 1857, τ. 2, σ. 73, ἀρ. 170.

ὅτι ἀναγράφει τὸν πλήρη τίτλο, τὸ ὄνομα τοῦ μεταφραστῆ, τὴν ιδιότητά του, «λογιώτατος», τὴν καταγωγή του καὶ τὸ ἔτος ἔκδοσης τοῦ βιβλίου, καθὼς καὶ τὴ φράση «ὡς ὁ ἴδιος σημειώνει εἰς τὸ τέλος τοῦ βιβλίου». Ἐξάλλου λίγα χρόνια ἀργότερα καὶ ὁ Κων. Σάθας γράφει σχετικά, ἀλλὰ τροποποιεῖ τὸν τίτλο ἀφαιρώντας τὴ λέξη «ιατρικόν»: «Χρῆστος Σουγδουρῆς ἐξ Ἰωαννίνων, διατρίβων ἐν Ρωσσίᾳ τῷ 1781, μετέφρασεν ἐκ τοῦ γαλλικοῦ βιβλίου περὶ ποδαλγίας, τυπωθὲν ἐν Νίζνῃ».⁶ Γιὰ τὸν μεταφραστὴ Χρῆστο Σουγδουρῆ δὲν ἔχουμε πρὸς τὸ παρὸν ἄλλα στοιχεῖα.

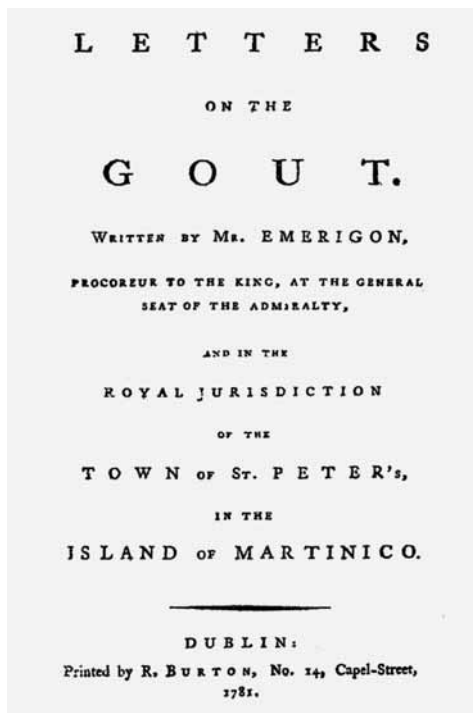
Ἐπειδὴ μέχρι σήμερα δὲν ἔχει ἐντοπισθεῖ ἀντίτυπο τοῦ βιβλίου, ἐκφράσθηκε ἡ ἀποψη μήπως τελικὰ δὲν τυπώθηκε. Ὅμως δύο στοιχεῖα ἐνισχύουν τὴν ἀντίθετη ἀποψη, ὅτι δηλαδὴ τὸ βιβλίον εἶχε τυπωθεῖ. Ἡ μνεία τοῦ Παπαδόπουλου Βρετοῦ, ποὺ ἀναφέρθηκε παραπάνω, καὶ τὸ γεγονός ὅτι στὴν *Ἐφημερίδα*⁷ τῆς Βιέννης τῶν Ἀδελφῶν Πούλιου, ὅπου δημοσιεύθηκε κατὰλογος μὲ βιβλία πρὸς πώληση ἀναγράφοντας καὶ τὴν τιμὴ τους, ποὺ βρισκόνταν στὸ κατάστημά τους καὶ στὸν ὁποῖο περιέχεται τὸ βιβλίον «*Ποδαλγίας 12 κρ. [ιετσάρια]*». Γιὰ νὰ πωλοῦνται στὴ Βιέννη ἀντίτυπα τοῦ βιβλίου δεκαπέντε χρόνια μετὰ τὴν ἔκδοσή του σημαίνει βέβαια ὅτι τὸ βιβλίον εἶχε τυπωθεῖ.

Δὲν γνωρίζουμε τὸ περιεχόμενο τοῦ βιβλίου τὸ ὁποῖο μετέφρασε ὁ Χρῆστος Σουγδουρῆς, διότι δὲν μνημονεύεται στίς μέχρι τώρα πηγές καὶ δὲν ἔχει ἀκόμη βρεθεῖ ἀντίτυπό του. Μποροῦμε ὅμως νὰ ὑποθέσουμε τὸ περιεχόμενο μελετώντας τὴν ἔκδοση τοῦ βιβλίου στὴν ἀγγλικὴ γλῶσσα τὸ 1781, τὴν ἴδια χρονιά ποὺ ἐκδόθηκε καὶ στὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα. Τὸ ἐντοπίσαμε στὴν *British Library*.⁸ Ὁ τίτλος εἶναι «*Letters on the Gout. Written by Mr. Emerigon, procureur to the King, at the general seat of the Admiralty, and in the Royal Jurisdiction of the town of St. Peter's in the island of Martinico. Dublin: Printed by R. Burton, No. 14, Capel-Street, 1781*». Τὸ βιβλίον ἀποτελεῖται ἀπὸ εἴκοσι τέσσερις σελίδες σὲ μικρὸ 8^ο σχῆμα: στὴν τρίτη σελίδα καταχωρίζεται κείμενο τοῦ ἐκδότη μὲ τίτλο «*To the Public*», ἐνῶ τὸ κείμενο περὶ ποδαλγίας ἀρχίζει ἀπὸ τὴν πέμπτη σελίδα μὲ τὴν παράθεση τριῶν ἐπιστολῶν. Οἱ δύο πρῶτες ἐπιστολές (σ. 5-10 καὶ σ. 10-15) εἶναι τοῦ Emerigon, καὶ τίς ἀπευθύνει σὲ ἓνα γνωστό του πρόσωπο καὶ στοὺς Εὐρωπαίους ἀσθενεῖς ἀπὸ τὴν ποδαλγία, προτείνοντας ὡς φάρμακο

6. Κων. Σάθας, *Νεοελληνικὴ Φιλολογία*, Ἀθήνα 1868, σ. 611. Σημειώνουμε ὅτι ὁ Σάθας δὲν εἶδε ἀντίτυπο τοῦ βιβλίου, γι' αὐτὸ καὶ γράφει ὅτι ὁ Χρῆστος Σουγδουρῆς μετέφρασε βιβλίον περὶ ποδαλγίας, ἐνῶ, ὅπως τώρα συμπεραίνουμε, μετέφρασε βιβλίον μὲ «ιατρικόν», δηλαδὴ φάρμακο γιὰ τὴν ποδαλγία· βλ. σχετικά παρακάτω.

7. *Ἐφημερίς*, ἀρ. 85, 28 Ὀκτωβρίου 1794, καὶ ἀρ. 92, 17 Νοεμβρίου 1794: «Κατάλογος τῶν παρὰ Μαρκιδ. Πούλιου εὐρισκομένων διαφόρων παλαιῶν καὶ νέων βιβλίων».

8. *British Museum, General Catalogue of Printed Books*, Λονδίνο 1967, ἀρ. 1489, τ. 80 (2).

Ἡ σελίδα τίτλου τῆς ἀγγλικῆς ἐκδόσεως τοῦ 1781

τὸ «guayac»,⁹ γιὰ τὸ ὁποῖο παραπέμπει στὸ *Dictionnaire Pharmaceutique*, ἐκδ. τοῦ 1768. Τοὺς συνιστᾷ νὰ διαλύουν τὴ ρητίνη τοῦ «guayac» σὲ ρούμι, διότι κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο ἐπιτυγχάνεται γιὰ πρώτη φορά, ὅπως γράφει, ἡ διάλυσή της καὶ ἡ εὐχάριστη λήψη τοῦ φαρμάκου. Ἡ τρίτη ἐπιστολὴ (σ. 15-24) ἀπευθύνεται στὸν Emerigon καὶ περιέχει βεβαιωτικὰ τῆς θεραπευτικῆς δυνάμεως τοῦ φαρμάκου ποὺ συνιστοῦσε. Ὁ συγγραφέας Emerigon ὑπέφερε ἀπὸ τὴν ἀρρώστια «gout» (ποδαλγία), ποὺ τοῦ παρουσιάσθηκε στὴν ἡλικία τῶν πενήντα πέντε ἐτῶν, ὅπως γράφει, καὶ γιὰ νὰ θεραπευθεῖ ἀπὸ τὴν ἀσθένεια χρησιμοποίησε ὡς φάρμακο τὸ «guayac», τὸ ὁποῖο ἔλαβε ἀπὸ τὴν Καραϊβική. Δίνει τὸν τρόπο χορηγήσεως τοῦ φαρμάκου καὶ τὴν ἀποτελεσματικότητά του.

Ἐνδιαφέρον ἔχει νὰ σημειώσουμε ὅτι ὁ «Ἐμεριγόν» καὶ τὸ φάρμακό

9. Γιὰ τὸ «guayac» σημειώνουμε ὅτι στὰ ἑλληνικὰ βιβλία ἀναγράφεται ὡς «γουαϊκόν», «ἀγιόξυλον», «ξυλάγιον», «γκουαγιακί», «quaiacum», «quajac». Βλ. Δημ. Καραμπερόπουλος, *Φαρμακευτικὰ φυτὰ στὰ ἔντυπα ἑλληνικὰ βιβλία (δεύτερο μισὸ 18ου αἰ. - ἀρχὲς 19ου αἰ.)*, Αθήνα 2000.

του μνημονεύονται από τον γιατρό Σέργιο Ιωάννου¹⁰ στην *Ιστορία τῆς Ἱατρικῆς* του (1818), στην ὁποία γράφει ὅτι ἡ ρητίνη ἀπὸ τὸ «*Γουαϊάκον ἢ Ἀγιόξυλον (Lignum Quaiacum)...* διεκηρύχθη παρὰ τοῦ Ἑμερίγου τοῦ ἐκ *Μαρτινίκας, ὡς ἀντιφάρμακον τῆς ποδαλγίας. Τοῦτο μεταχειρίζονται τὴν σήμερον μεγάλως οἱ Ἄγγλοι*». Μᾶλλον ἡ τὴν ἴση χρήση στὴν Ἀγγλία θὰ ἦταν ἀποτέλεσμα ἀπὸ τὸ βιβλίον τοῦ Ἑμεριγὸν μετὰ τῆ μεταφρασῆς του στὴν ἀγγλικὴ γλῶσσα. Ἐπίσης σὲ χειρόγραφο ποῦ ἀπόκειται στὴν Ἑθνικὴ Βιβλιοθήκη τῆς Ἑλλάδος καταχωρίζεται τὸ ἐξῆς: «*Νέα ἐφευρέσεις ἐνὸς ἱατροῦ Φραντζέζου διὰ ἰατρείας τῆς ποδαλγίας. Σύνθεσις καλωτάτη εἰς τὸ νὰ τὴν μετέρχεται ὁ ἀσθενὴς διὰ μεγάλην ὠφέλειαν*», ὅπου ὁμως δὲν περιέχεται τὸ γουαϊακὸν καὶ δὲν μνημονεύεται ὁ Ἑμεριγόν.¹¹

Μετὰ τὸν ἐντοπισμὸ τῆς ἀγγλικῆς μετάφρασης τοῦ βιβλίου μποροῦμε σήμερα νὰ ὑποστηρίξουμε, ὅτι ἡ λέξη «*ιατρικόν*» στὸν τίτλο «*Βιβλίον ἱατρικὸν τῆς ποδαλγίας*», δὲν εἶναι ἐπίθετο ποῦ ἀναφέρεται στὸ βιβλίον, δηλαδὴ «*ιατρικὸ βιβλίον περὶ ποδαλγίας*», ἀλλὰ οὐσιαστικὸ μὲ τὴ σημασία «*φάρμακο*», δηλ. φάρμακο τῆς ποδαλγίας, ὅπως ἦταν τότε συνήθεια νὰ ὀνομάζουν τὰ φάρμακα ὡς «*ιατρικά*». Φαίνεται ὅτι ὁ Χρῆστος Σουγδουρῆς, ὁ ὁποῖος δὲν ἦταν γιατρός, ἐφόσον ἀναγράφεται ὡς «*λογιώτατος*», θὰ ὑπέφερε ἀπὸ τὴν ἀρρώστια, ὅπως ὁ Emerigon, καὶ θὰ χρησιμοποίησε τὸ φάρμακο «*guaiac*» γιὰ τὴν πάθησή του. Ἡ καλὴ ἀνταπόκριση στὴ θεραπεία θὰ τὸν ἔκανε νὰ μεταφράσει τὸ βιβλίον ἀπὸ τὴ γαλλικὴ ἐκδόσή του καὶ νὰ τὸ τυπώσει, συμβάλλοντας κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο στὴ διαφώτιση τοῦ λαοῦ σὲ θέματα υγείας, ὅπως ἐξᾴλλου μετὰ ἀπὸ λίγα χρόνια, τὸ 1787, κάνει καὶ ὁ Γεώργιος Ζαβίρας¹² μὲ τὰ ἔργα του *Ἱατρικαὶ παραινέσεις καὶ Ὀνοματολογία Βοτανικὴ*.

Ἀπὸ τὴν ἀναγραφή, στὶς ἐπιστολές τῆς ἀγγλικῆς ἐκδόσης, τῆς ἡμερομηνίας «*24 Οκτωβρίου 1799*» μποροῦμε νὰ συμπεράνουμε ὅτι τὸ γαλλικὸ πρότυπο θὰ ἐκδόθηκε μετὰξὺ τῶν ἐτῶν 1779 καὶ 1781. Τὸ ἐνδοκειμενικὸ αὐτὸ στοιχεῖο δείχνει ὅτι γρήγορα, τὸ 1781, μεταφράσθηκε καὶ ἐκδόθηκε στὴν ἐλληνικὴ γλῶσσα, ὅπως καὶ στὴν ἀγγλική. Μία ἀκόμη ἐπιβεβαίωση τῆς μεταφορᾶς τῆς ἱατρικῆς εὐρωπαϊκῆς γνώσης στὸν ἐλληνικὸ χῶρο κατὰ τὴν ἐποχὴ τοῦ Νεοελληνικοῦ Διαφωτισμοῦ.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΑΠ. ΚΑΡΑΜΠΕΡΟΠΟΥΛΟΣ

10. Σέργιος Ιωάννου, *Πραγματείας Ἱατρικῆς. Τόμος Πρῶτος περιέχων Ἐπίτομον Ἱστορίαν τῆς Ἱατρικῆς Τέχνης*, Κωνσταντινούπολη 1818, σ. 321-322.

11. Ἑθνικὴ Βιβλιοθήκη τῆς Ἑλλάδος, Τμῆμα Χειρογράφων, ἀρ. χφ 2856, φ. 177.

12. Βλ. Δημ. Καραμπερόπουλος, *Ἡ Ἱατρικὴ εὐρωπαϊκὴ γνώση στὸν ἐλληνικὸ χῶρο (1745-1821)*, Ἀθήνα 2003, σ. 68-71.